

ческого трансцендирования, и второй – институциональный, интегрирующего христианина в систему конфессиональной традиции с ее институтами. Феномен молитвы как атрибут духовной культуры в то же время включен в систему социальной культуры с ее нормативно-регулирующим механизмом. Поэтому, не отвергая за молитвой ее духовно-экзистенциальный характер, следует также подчеркнуть и ее социальное измерение.

Литература: 1. *Епископ Варнава (Беляев)*. Основы искусства святости. Опыт изложения православной аскетики / Вареава (Беляев), епископ. – М. – Нижний Новгород: Христианская библиотека, 2009. – 591 с. 2. Канон покаянный ко Господу нашему Иисусу Христу / Канон покаянный // Молитвенный щит православного христианина. – Б. и., б. г. – С. 60–67. 3. Лествица преподобного Иоанна, игумена горы Синайской / Лествица. – 3-е изд. – К.: Киево-Печерская Успенская Лавра, 2007. – 320 с.

КОЗАЦЬКА ДОБА В МИСТЕЦТВІ МИХАЙЛА ДЕРЕГУСА

Петутіна О. О.

Національний технічний університет «ХПІ», м. Харків

Академія військово-історичних наук і козацтва ГШ СКВ, м. Харків

До постаті та творчості М. Дерегуса (1904–1997) фахівці завжди ставилися неоднозначно. Для багатьох він – один із провідних «співців соціалістичного реалізму» українського образотворчого мистецтва, процвітаючий народний художник, лауреат численних премій, член-кореспондент Академії мистецтв і голова спілки художників Радянської України. Ще у 30-ті рр. він мав унікальну можливість демонструвати свої роботи на виставках у Копенгагені, Варшаві, Анкарі та містах Японії. Хрестоматійною для декількох поколінь громадян Української РСР стала центральна частина «Перемога» його триптиха «Дума про козака Голоту» (1960). Борець за владу Рад, безстрашний червоноармієць на здибленому коні, а перед ним обличчям до землі лежить повалений супротивник із синьо-жовтою пов'язкою на рукаві... Ця робота постійно репродукувалася у різноманітних виданнях – від підручників і плакатів до альбомів і монографій та належала до живописних шедеврів на тему громадянської війни.

Інші ж дослідники мистецтва М. Дерегуса звертають увагу на те, що саме в роки голодомору та сталінських репресій, коли ідеологічна компанія «українізації» вже згорталася більшовицьким режимом, художник розпочав працювати над темою козащини, що згодом стала провідною в його живописі та графіці. Тоді це був мужній вчинок справжнього митця, якого критикували за відхід від «генеральної лінії», до якого підступалися з тавром «національно-обмеженого». Але він несхитно прямував власним шляхом і врешті решт був звільнений у 1937 р. з посади доцента Харківського худо-

жнього інституту, хоча і уник арешту та трагічної долі багатьох своїх колег.

Попри все ніхто не заперечує високої живописної культури майстра, його яскравої творчої індивідуальності у графіці. Мало кому вдалося з такою проникливістю, ліризмом, психологізмом як Дерегусові покласти на мову образотворчого мистецтва сюжети козацького епосу, образи народних героїв, події з історії національної культури.

Наш видатний земляк народився у с. Веселому Харківського р-ну, навчався в гімназії м. Богодухова, а потім на Педагогічних курсах і в Харківському інституті народної освіти. Його ж творчий шлях розпочався у 1925–1930 рр. в стінах Харківського художнього технікуму (пізніше – інституту).

У 20–30-х рр. в «першій столиці» творили та займалися педагогічною діяльністю видатні художники – В. Єрмилов, О. Кокель, М. Шаронов, С. Прохоров, О. Хвостенко-Хвостов, М. Бурачек, І. Падалка, Ф. Кричевський, А. Петрицький. Це були найцікавіші часи новаторства й експериментування, плюралізму художньої творчості в культурі України. Реалізм і постімпресіонізм, символізм і модерн, конструктивізм і різноманітні течії авангарду визначили особистий шлях в мистецтві М. Дерегуса, його індивідуальну творчу манеру, яку він ніколи не зраджував. Найяскравіше вона втілювалася саме в темі історії українського козацтва.

Після звільнення з інституту М. Дерегус вирушив у подорож Україною. Він йшов пішки, робив численні ескізи для майбутніх картин, малюнки – для офортів. І, звісно, бачив наслідки трагічних подій голодомору 1932–1933 рр., прояви репресій тоталітаризму. Тому і твори цього періоду, присвячені історії українського козацтва, мають трагічний зміст.

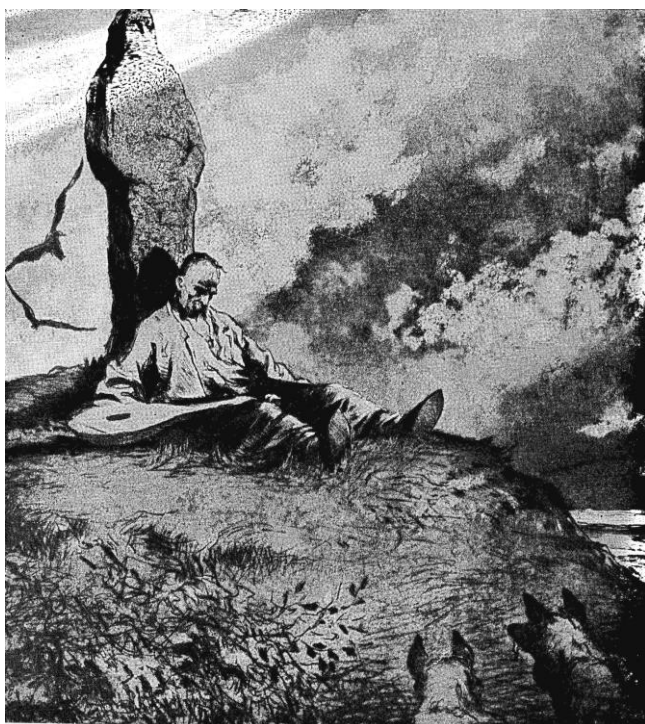
Декілька робіт М. Дерегуса відтворюють страшні події 1768 р. у с. Кодня (нині Житомирщина). Після поразки Коліївщини, коли в різних містах Речі Посполитої проводилися страти повстанців, саме Кодня стала місцем масових і найжорстокіших розправ. За даними джерел, понад 300 волелюбних і непокірних синів українського народу були обезголовлені, повішені, четвертовані, посаджені на палю за наказом польського воєначальника Ю.-Г. Стемпковського.

М. Дерегус обрав для сюжету мить прощання засуджених з рідними перед стратою. Робота передусім будувалася на контрастах постатей та облич приречених козаків та їхніх жорстоких катів, невістих жінок і немилосердних католицьких ченців. Символічним став і колорит ескізів, виконаних олією на полотні. Але найвиразнішим з варіантів (усі вони датовані 1937 р.) став невеликий за розміром офорт; для відображення скорботи, болю та трагедії гайдамаків Гонти і Железняка більш доречним виявився саме чорний колір на білому папері.

Перегук часів та їхніх героїв, що діють у різних історичних обставинах, здобуваючи славу Україні, відчутний і в серії живописних робіт «Хмельниччина», започаткованої у 1943 р. в період найзапекліших боїв Другої світової.

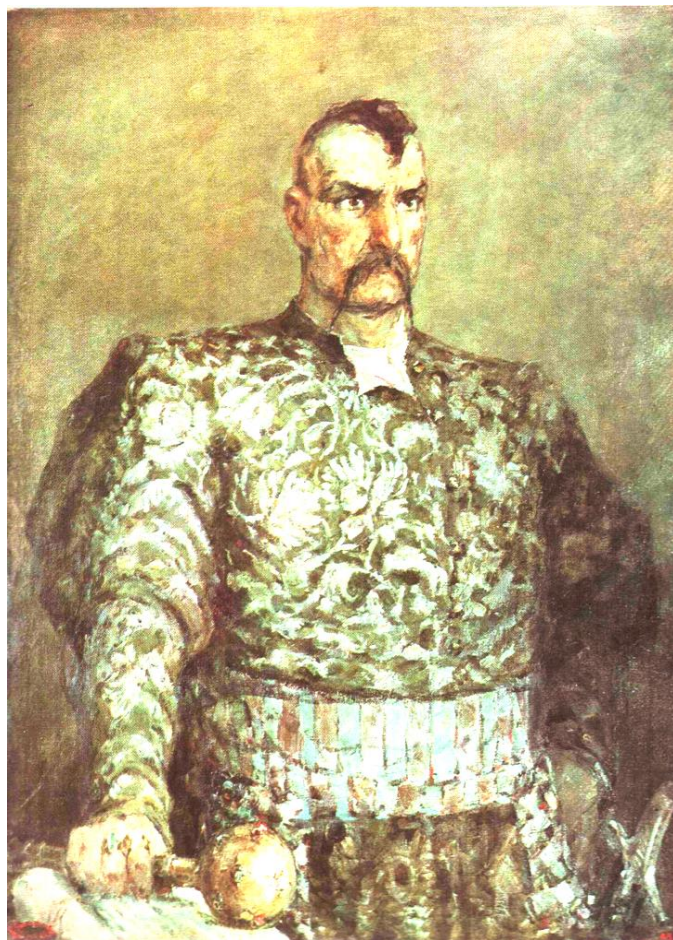
Кодня. 1947

Дума про козака-бандуриста. 1945

Дума про Марусю Богуславку. 1947

Портрет Богдана Хмельницького. 1945

Народження пісні (фрагмент). 1957

Постать видатного державного діяча, полководця, героя народно-визвольного руху XVII ст. Б. Хмельницького представлена у портреті 1945 р. Вишуканий колорит із поєднанням відтінків оливкового, зеленого та бірюзового, могутня фігура, виразне обличчя з глибокими карими очима. Якби, навіть, автор назвав цей твір портретом невідомого епохи бароко, більшість глядачів впізнали саме великого гетьмана, бо таким він зображений в численних літературних пам'ятках (думах, піснях, козацьких літописах) Нового часу. Зовсім іншим показаний знаменитий народний герой у полотнах історичного жанру: «Зустріч Богданом Хмельницьким тіла убитого сина Тимоша» (1945), «Зустріч Богдана Хмельницького з реєстровими козаками» (1945). В першій з них – невтішний батько, що не соромиться своїх почуттів перед труною загиблої дитини. Ще цікавіше друге полотно, на якому зображено спілкування Хмельницького з козаками, наділеними особливими привілеями владою Речі Посполитої. Реєстрові козаки не тільки мали свій прапор, литаври та інсигнії, а й були звільнені від юрисдикції місцевих урядів, податків, одержували платню грошми й одягом, володіли землею, а головне – у них було самоуправління хоча і з назначеною старшиною. Остання, захищаючи особисті інтереси, часто проводила угодовську політику, зраджувала простих козаків. Домовлятися з реєстровою старшиною було не простим ділом. Мабуть, саме таку ситуацію і показує М. Дерегус у картині, бо Б. Хмельницький зовсім не впевнений у своєму успіху. Є козаки, що його щиро підтримують, але дехто заперечує словам визнаного ватажка; є і такі, що насторожено спостерігають за переговорами, а козак на передньому плані сидить до Хмельницького спиною і спокійно займається своєю зброєю, бо йому все це байдуже.

Увагу М. Дерегуса привернула ще одна історична постать XVII ст. – Д. Нечай. Оспіваний в козацькому епосі видатний військовий діяч, засновник Брацлавського полку, він походив із старовинного шляхетського роду і був соратником Б. Хмельницького та М. Кривоноса, хоча і мав з ними часті суперечки. У 1648–1650 рр. Д. Нечай брав участь у багатьох битвах, командував київським гарнізоном, проявив свій талант у переговорах з дипломатами Речі Посполитої. Поляки вважали його одним з головних «бунтівників» і в той же час захоплювалися його хоробрістю і мужністю.

Сюжетом для картини М. Дерегус обрав події початку 1651 р., коли загін драгунів коронного війська польського на чолі з М. Калиновським зненацька напав на полк козаків під час святкування Масниці у м. Красному (на Вінничині). Сам Нечай був впевнений, що ворог далеко, тому і не організував гідної оборони. Він героїчно бився, отримав безліч поранень, врешті ворожа куля полегшила його муки. «Останній бій Данила Нечая» (1979) – справжня перлина в творчості М. Дерегуса. «Дуже експресивна за композицією й напружена за колоритом картина славить відчайдушну відвагу героя й нічого не каже про неминучість його загибелі, – зауважує П. Білецький. – Про те, що бій для героя буде останнім, дізнаємося тільки з назви, не з обра-

зу картини» [1, с. 12].

Історичній тематиці художник надавав перевагу і в жанрі книжкової графіки. Ще у 1936 р. М. Дерегус зробив серію літографій до славетної «Енеїди» І. Котляревського. Великі за розміром ілюстрації до видання, яке вражало своїм оздобленням вишивками народних майстринь, зовсім не наслідували традиції «малоросійського жанру» або попередників (П. Мартиновича і В. Корнієнка). Молодий майстер запропонував глядачам власну концепцію образів І. Котляревського – більш сатиричну, гротескову, саркастичну.

Тема козаччини періоду творчої зрілості майстра представлена передусім в роботах до «Тараса Бульби» М. Гоголя. Цей твір став справжнім джерелом натхнення М. Дерегуса: художник двічі ілюстрував видання повісті. Створені ним героїчні образи Тараса та Остапа сповнені поетичності й романтизму. Автор показує їхні головні риси – відвагу, мужність, вірність козацькому братству. Цікаво, що ці роботи виконані олійними фарбами, тобто технікою живописною, а не графічною. Тому ілюстраціями їх можна признати лише умовно. Деякі з дослідників творчості М. Дерегуса розглядають їх як серію історичних картин, кожна з яких створює узагальнені образи козацької доби. Так, одна з найкращих картин «Тарас Бульба на чолі війська» (1955) – не відбитий світ літературного тексту, а повноцінне історичне полотно, що зображує похід козацького війська XVII ст., і, звісно, виходить за зміст сюжету повісті М. Гоголя.

Плідною і цікавою була праця над циклом «Українські народні думи та пісні». Офорти «Дума про козака-бандуриста» (1945), «Дума про Марусю Богуславку» (1947), «Дума про козака Голоту» (1957) – це лише найкращі роботи з численних варіантів сюжетів, до яких звертався М. Дерегус протягом 30-ти років. Художник ретельно досліджував український героїчний епос, створений співцями-кобзарями. Ці твори, як відомо, виконувалися мелодійною декламацією під супровід бандури, кобзи чи ліри, і знаходилися під впливом не тільки музики, а й образотворчого мистецтва. Анонімні автори XV–XVI ст. описували світ таким, яким його можна побачити. Дума і пісня створювали жанрові картини, літературні портрети і пейзажі. Саме тому козацький епос був таким привабливим для майстра.

В цьому циклі М. Дерегуса є твори, що підносяться до рівня узагальнюючих, сприймаються як цілком самостійні, не пов'язані з певним поетичним текстом. Серед них офорт «Народження пісні» (1957), який відтворює образ молодого козака з кобзою. Він неквапливо їде верхи широкополім квітучим степом, а глядач слухає його пісню в сутінках неосяжного простору.

Закоханість М. Дерегуса у героїв своїх історико-поетичних творів, яку він проніс через усе життя, давала йому можливість показати мужніх, відважних, запальних і романтичних, значною мірою ідеалізованих лицарів. Безумовно, історичні реалії були іншими, бо з самого початку свого

існування козацтво являло собою складний та суперечливий соціально-культурний організм. Але така ідеалізація козацької доби (нехай лише засобами образотворчого мистецтва) в умовах існування радянської системи все ж таки давала поштовх для реальних кроків у напрямку до свободи, руху до відродження національної культури.

Література: 1. Білецький П. О. Михайло Дерегус : Альбом: Живопис, графіка. – К.: Мистецтво, 1987. – 136 с. 2. Кривавич Д. П. Українське мистецтво: навч. посіб. / Д. П. Кривавич, В. А. Овсійчук, С. О. Черепанова. – Львів: Світ, 2005. – 268 с. 3. Михайло Дерегус. Офорти. – К.: Мистецтво, 1971. 4. 75 років вищої художньої школи Харкова: 1921–1996 / Упоряд. В. Даниленко, Л. Бикова. – Х.: ХХІІІ, 1996. – 146 с. 5. Українська художня культура / За ред. І. Ф. Ляшенка. – К.: Либідь, 1996. – 416 с.

ТЕМА КОЗАЦТВА У ТВОРЧОСТІ МИТЦІВ СЛОБОЖАНЩИНИ

Северин Н. В., Северин В. Д.

Національний технічний університет «ХПІ», м. Харків

Харківська державна академія дизайну і мистецтв, м. Харків

Мистецьке життя у Харкові, центрі Слобожанщини, сягає своїм корінням у XVIII ст., коли у 1768 р. при Харківському колегіумі були відкриті так звані «прибавочні класи», серед яких і клас малювання. У 1869 р. у Харкові відкрилася школа малювання М. Раєвської-Іванової як окремий спеціальний навчальний заклад, що мав художньо-промисловий напрям. Школа сприяла розвитку високих фахових якостей, її випускники склали ядро місцевої художньої інтелігенції. У 1912 р. було відкрито художнє училище, підпорядковане Петербурзькій Академії мистецтв. У вересні 1921 р. відбулося офіційне відкриття Харківського художнього технікуму, який мав забезпечувати вищу художню освіту на Слобожанщині. Потяг до новаторства в технікумі поєднувався з прагненням зберегти кращі традиції реалістичного мистецтва. Керівники живописних майстерень – С. Прохоров, М. Шаронов, О. Кокель, М. Федоров, відомі художники-живописці – М. Бурачек, О. Симинов, І. Северин та ін. в основу методу виховання художників закладали глибоке вивчення натури, багатство її пластичних форм. Багато їх учнів, випускників технікуму, стали відомими художниками і зробили вагомий внесок у розвиток вітчизняного образотворчого мистецтва. Це народні художники М. Дерегус, М. Лисенко, Г. Меліхов, В. Агібалов, Г. Томенко, В. Сізіков, заслужені діячі мистецтв С. Бєсєдін, О. Любимський, М. Рибальченко та ін.

Значна кількість українських митців отримувала художню освіту у Петербурзькій академії мистецтв та Московському училищі живопису, скульптури і архітектури, серед яких і наші земляки зі Слобідської України –